

Het visserijverleden van Harderwijk

Informatieboekje uitgegeven door

Colofon:

Uitgave: Botterstichting Harderwijk in samenwerking met BOLD uit Harderwijk.

Auteurs: Raf den Ouden, Hielke van der Woude, Robert Oosterhof

Fotografie: Fotostudio Merjenburgh en O.G. Buttner

Samenstelling: Raf den Ouden, Rob Spierenburg

Eindredeactie: bureau EDU ART

Concept/vormgeving&uitvoering: BOLD reclame & adviesbureau

De Botterstichting heeft in samenwerking met EDU-ART lesmateriaal ontwikkeld voor leerlingen van 10 tot 14 jaar. De informatie over dit lesmateriaal is te vinden op de website www.hk-botters.nl onder de button 'onderwijs'.

De totstandkoming van deze lesbrief is mogelijk gemaakt door de steun van o.a.:

- Stichting Het Burger Weeshuis Harderwijk
- Rabobank Randmeren StimuleringsFonds
- JONH (Jonge Ondernemers Harderwijk)
- Provincie Gelderland
- Historicus Peter Dorleijn
- Stichting Nieuw Land Erfgoed
- Galerie Frederik Weijs in Zwartsluis

www.hk-botters.nl

copyright 2013 - Botterstichting Harderwijk

Eerste uitgave op 25 augustus 2012 tijdens Visserijdag 2012 door Botterstichting Harderwijk.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautoriseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Botterstichting Harderwijk.

www.www.hk-botters.nl

Inleiding

Wanneer je bij Harderwijk onder het aquaduct doorrijdt richting Lelystad, kom je in Flevoland terecht. In deze provincie wonen ongeveer 390.000 mensen op de bodem van de voormalige Zuiderzee. Op deze zee waren veel vissers actief, waaronder een groot aantal uit Harderwijk. Zij hadden een vissersvloot van wel 120 schepen. Door de aanleg van de Afsluitdijk en de inpoldering van Flevoland verdween deze visserij grotendeels.

De *Visserijdagen*, die elk jaar in de zomer worden georganiseerd, herinneren ons aan deze tijd.

We gaan op zoek naar antwoorden op de volgende vragen:

1. Waarom werd de Zuiderzee afgesloten en voor een deel ingepolderd?
2. Welke gevolgen had dit voor de visserij in Harderwijk?
3. Wat kunnen wij in Harderwijk nu nog merken van die visserij?

Flevoland of Zuiderzee?

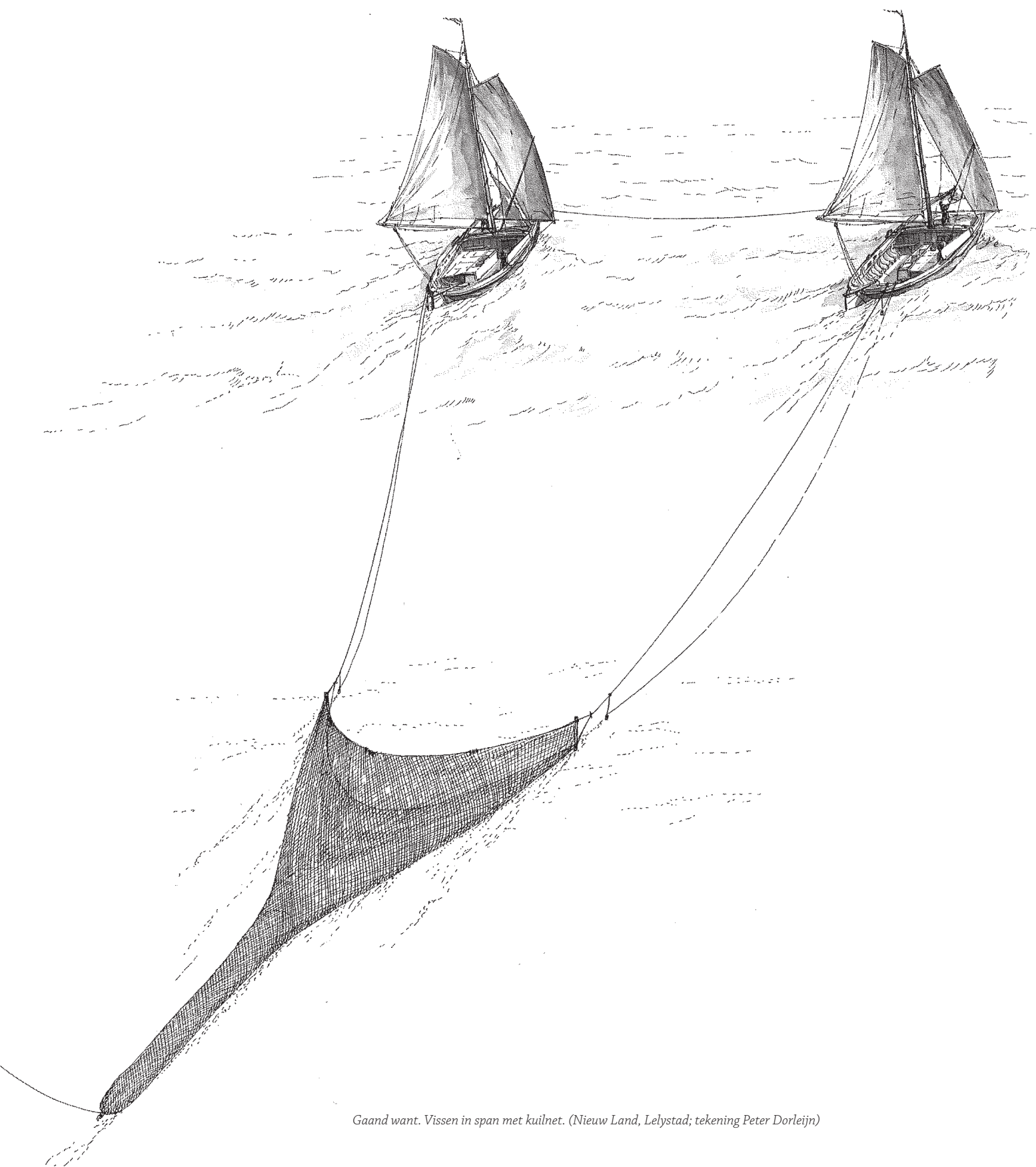
Harderwijk is een oude stad die al sinds 1231 stadsrechten heeft. Natuurlijk is er in de loop van de tijd veel veranderd, bijvoorbeeld het uitzicht vanaf de Vischpoort richting het westen. Keek je vroeger uit over de Zuiderzee, nu over het Wolderwijd en de Flevopolder. De oude Zuiderzee was eigenlijk een soort binnenzee die in verbinding stond met de Waddenzee en de Noordzee. Daarom kende de zee eb en vloed en was het water zout.

De vissen in dit water waren dan ook zoutwatervissen, zoals haring, schol, bot, schar, spiering en ansjovis. Ook zwommen er garnalen.

Aan de kust ontstonden plaatsen als Bunschoten, Volendam, Enkhuizen, Lemmer, Elburg, Vollenhove en natuurlijk ons eigen Harderwijk. Plaatsen die wij nu kennen als voormalige vissersstadjes. In de zee zelf lagen een aantal eilanden zoals Marken, Urk, Schokland en Wieringen. Een groot aantal mensen die hier woonden probeerden hun geld te verdienen met de Zuiderzeevervisserij.

Het varen op en het wonen aan de Zuiderzee kon gevaarlijk zijn. Schepen vergingen en dijken braken door. De laatste grote Zuiderzeestorm in 1916 veroorzaakte overstroming van een deel van de oude binnenstad van Harderwijk. Schepen werden op de kade en tegen de huizen geslagen en straten stonden onder water. Zo ging het ook in andere Zuiderzeeplaatsen en op de eilanden. Door de overstromingen verdronken er mensen en dieren en was er veel schade en overlast.

Deze storm was een van de redenen om de Afsluitdijk aan te leggen. Ingenieur Lely had dit plan bedacht. De honderden kilometers zeedijk langs de kust van de Zuiderzee waren lastig te onderhouden, zodat de kans op een dijkdoorbraak groot was. Dit probleem kon volgens hem worden opgelost door de aanleg van de dijk tussen Noord-Holland en Friesland. In 1932 werd de aanleg van de dijk voltooid en dat maakte een ander plan mogelijk.

Gaand want. Vissen in span met kuilnet. (Nieuw Land, Lelystad; tekening Peter Dorleijn)

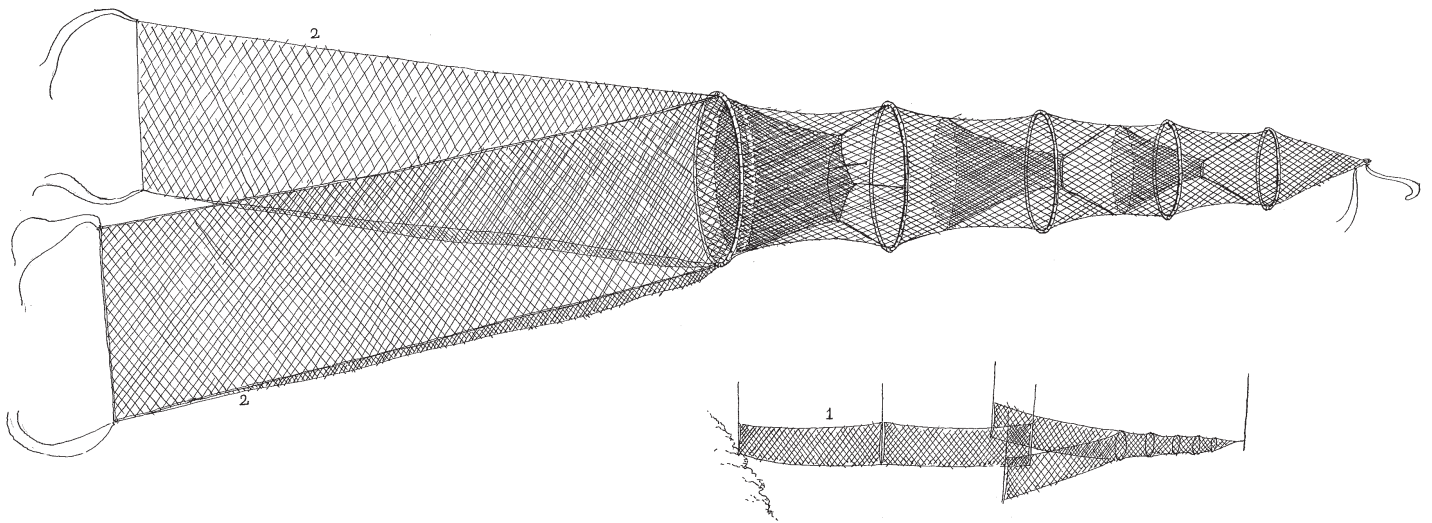
Lely had namelijk ook het plan om een groot deel van de zee droog te leggen om zo te zorgen voor extra landbouwgrond. Want er was namelijk rond de Eerste Wereldoorlog een groot gebrek aan voedsel. De inpoldering van de Zuiderzee ging natuurlijk wel ten koste van een groot deel van het beschikbare viswater. De voorgenomen inpoldering was voor de bekende Harderwijker Eibert den Herder onbestaanbaar. Al heeft hij er fel tegen geprotesteerd namens de Zuiderzeevissers, hij kon het allemaal niet voorkomen. De plannen werden toch werkelijkheid.

In 1926 had men eerst een proefdijk aangelegd tussen het eiland Wieringen en de kop van Noord-Holland en vervolgens de Wieringermeerpolder. De Noord-oostpolder was klaar in 1942.

Voor de vissersplaatsen Kuinre, Blokzijl en Vollenhove betekende dit het einde van de visserij, want de plaatsen lagen nu niet meer aan zee. De eilanden Urk en het sinds jaren niet meer bewoonde Schokland waren nu “eilanden op het droge” geworden.

Met de drooglegging van de Flevopolders tussen 1950 en 1970 kwam er eigenlijk een einde aan de visserij vanuit bijvoorbeeld Elburg, Harderwijk, Bunschoten en Huizen. Alleen Urk heeft nog een flinke vloot maar dat zijn grote kotters die op de Noordzee vissen.

Staand want. De fuik. (Nieuw Land, Lelystad; tekening Peter Dorleijn)

De visserij en het viswater

Voordat de Zuiderzee werd afgesloten en ingepolderd, werd er vanuit Harderwijk gevestigd op haring, schol, bot, schar, spiering, ansjovis en garnalen. Na de afsluiting van deze zee kan het zoute water vanuit de Noordzee en de Waddenzee niet meer naar binnen stromen. Dit betekende dat het water in het IJsselmeer door de jaren heen zoet is geworden door de afwatering van regenwater en de rivieren de IJssel en de Eem. Er kunnen nu dus alleen maar zoetwatervissen leven, zoals baars, snoekbaars en paling. Welke vis je kon vangen hing af van het seizoen.

Voor de kleinere schepen gold dat men er 's avonds of 's morgens vroeg op uitging om vlak bij de wal te vissen, in de ochtend of avond keerde men terug. Met grotere vissersschepen viste men van maandag tot vrijdagmiddag.

Het vissen deed men met een "gaand want" of een "staand want".

Staand want ligt of staat in het water verankerd. Dat kunnen b.v. fuiken zijn of een hoekwant: een lange lijn met zijlijntjes voorzien van aas.

Gaand want wordt door een of meer schepen door het water voortgetrokken. Het kuilnet is er een voorbeeld van.

Huh.....HK, EB, UK ???

Wilde je van vissen je beroep maken dan had je een vergunning nodig. De gemeente waar de visserman zijn vergunning aanvroeg, gaf hem dan gelijk een visserijnummer. Dat nummer bestond uit een afkorting van de gemeentenaam met een getal erbij. Zo staat HK voor Harderwijk, EB voor Elburg en UK voor Urk. Een visser was verplicht zijn visserijnummer goed zichtbaar op de boeg en het grootzeil van zijn schip aan te brengen. Je kon dan altijd worden geïdentificeerd, bijv. door de visserijinspectie. Vergelijk het maar met een auto die geflitst wordt bij te hard rijden. Het kenteken staat op de foto en de bekeuring valt in de bus.

Verkocht een visser zijn schip dan veranderde ook het visserijnummer van het schip. Even als voorbeeld: schipper Foppen verkoopt zijn botter HK49 aan visser Koelewijn uit Bunschoten. Koelewijn zet zijn eigen nummer, BU162, op de schuit. Foppen heeft inmiddels bij de werf een nieuw schip laten bouwen. Op die schuit komt zijn eigen vertrouwde nummer HK49.

Sommige visserijnummers bleven generaties lang in dezelfde familie. Opa viste met een HK, zijn zoon nam later schip en vergunning over en nog later volgde ook nog een kleinzoon.

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN.
1929-1930
CONSENT N. 156,
tot uitoefening van kustvisserij (behalve in de Zeeuwse stroomen), geldig tot en met
31 December 1900
voor Jan Foppen, geboren in het jaar 1892, wonende te Harderwijk
straat of wijk en nummer Havenkade
met het botter vaartuij, genaamd Botter
letterteeken HK nummer 10
Dit consent vergunt den houder de kustvisserij uit te oefenen (behalve in de Zeeuwse stroomen) onder inachtneming van de desbetreffende bepalingen van de Visserijwet, het Zuiderzee-visserijreglement, het Waddenzee-visserijreglement en het Zuidhollandsche stroomen-visserijreglement. Hij moet dit consent bij het vissen steeds bij zich hebben en het aan de met het toezicht-belaste ambtenaren op de eerste vordering ter inzage verstrekken.
Uitgereikt den 20 Augustus 1929
Waterschout De Commissaris van politie te Harderwijk
Burgemeester
Handteekening van den houder: Jan Foppen

Consent, verstrekte visvergunning

De visserschepen van de Zuiderzee

De Zuiderzee was een ondiepe binnenzee die voor het grootste deel niet dieper dan enkele meters was. Om toch op die zee te kunnen vissen had je schepen nodig met weinig diepgang. De rond- en platbodems voldoen aan die eis. Zij hebben geen kiel en steken meestal nog geen meter onder water. (De kiel is een lang-scheeps, onder water aan de romp bevestigd vlak, dienend om het dwars uit varen van het schip te voorkomen.) Bij de kleinere schepen gaat het zelfs maar om een diepgang van enkele tientallen centimeters en daarmee kon je op bijna alle plekken komen. Ook op plekken waar maar heel weinig water stond, maar wel vis zat. In het begin van de 20-ste eeuw kwam je niet alleen botters tegen op de Zuiderzee, maar ook Staverse Jollen, Wieringer Aken, Schokkers, Pluten, Vollenhoofse Bollen, Punters en Kubboten. Die variatie had te maken met de plaatselijke omstandigheden (diepte van het water, lager wal) en de visserijtechnieken die men toepaste.

De Volendammer kwakken zijn met hun 15 à 16 meter lengte de grootste bottersoort, maar je had ook bottertjes van amper 10 meter lengte. Rond en na de Afsluiting in 1932 kwamen 2 nieuwe typen zeilende visserijschepen in zwang: de schouwen en de Marker rondbouwen. Beide waren niet van hout maar van ijzer gebouwd. De houten schepen van de Zuiderzee waren minder bestand tegen het zoete water van het IJsselmeer en vroegen veel onderhoud.

De bruine vloot van Harderwijk in 2011

De vloot van Harderwijk bestond een eeuw geleden uit nogal diverse scheepstypen. Ook toen waren er al de nodige botters maar meestal van de wat kleinere soort. De haven van Harderwijk was voor grotere schepen soms moeilijk bereikbaar, want er lag een flinke zandbank voor de kust. Deze bank heette de Knar, waar natuurlijk de Knardijk naar is vernoemd.

De botters HK172 en HK22 zeilend voor de kust van Harderwijk

Naast verschillende soorten botters trof je toen in de haven ook grote en kleine pluten aan, haringschuiten, punters en kubboten. Wie een eeuw later, 2011 dus, om de vissershaven loopt ziet tot zijn verrassing nog veel van die variatie van voormalige Zuiderzeevissersschepen terug.

In de eerste plaats zijn dat de botters. De HK3, HK21 en HK172 zijn typische “Oostwalbotters,” wat kleiner van stuk met iets minder diepgang. De HK22 en HK98 zijn van de “Westwal” (Noord-Holland) afkomstig, zij zijn forser met een hogere kop.

In een hoekje van de haven zien we de HK4, een pluutje. Apart zijn ook de 2 Volenhoofse bollen (RD23 en VN35), schepen met geringe diepgang en daarmee zeer geschikt voor de ondiepe Oostwal van de Zuiderzee. Als we verder lopen rond de Vissershaven zien we daar nog de schokker HK59 en de Wieringer aak WR 54. Met beide scheepstypen viste men vroeger vooral in het Noordelijk deel van de Zuiderzee en de Waddenzee. Tot slot liggen in de haven nog 2 ijzeren Marker rondbouwen MK75 en HK9. De MK75 is de eerst gebouwde Marker-rondbouw, destijds voor Marker vissers ontworpen. De HK9 is het enige ooit in Harderwijk gebouwde ijzeren visserijschip.

De botter

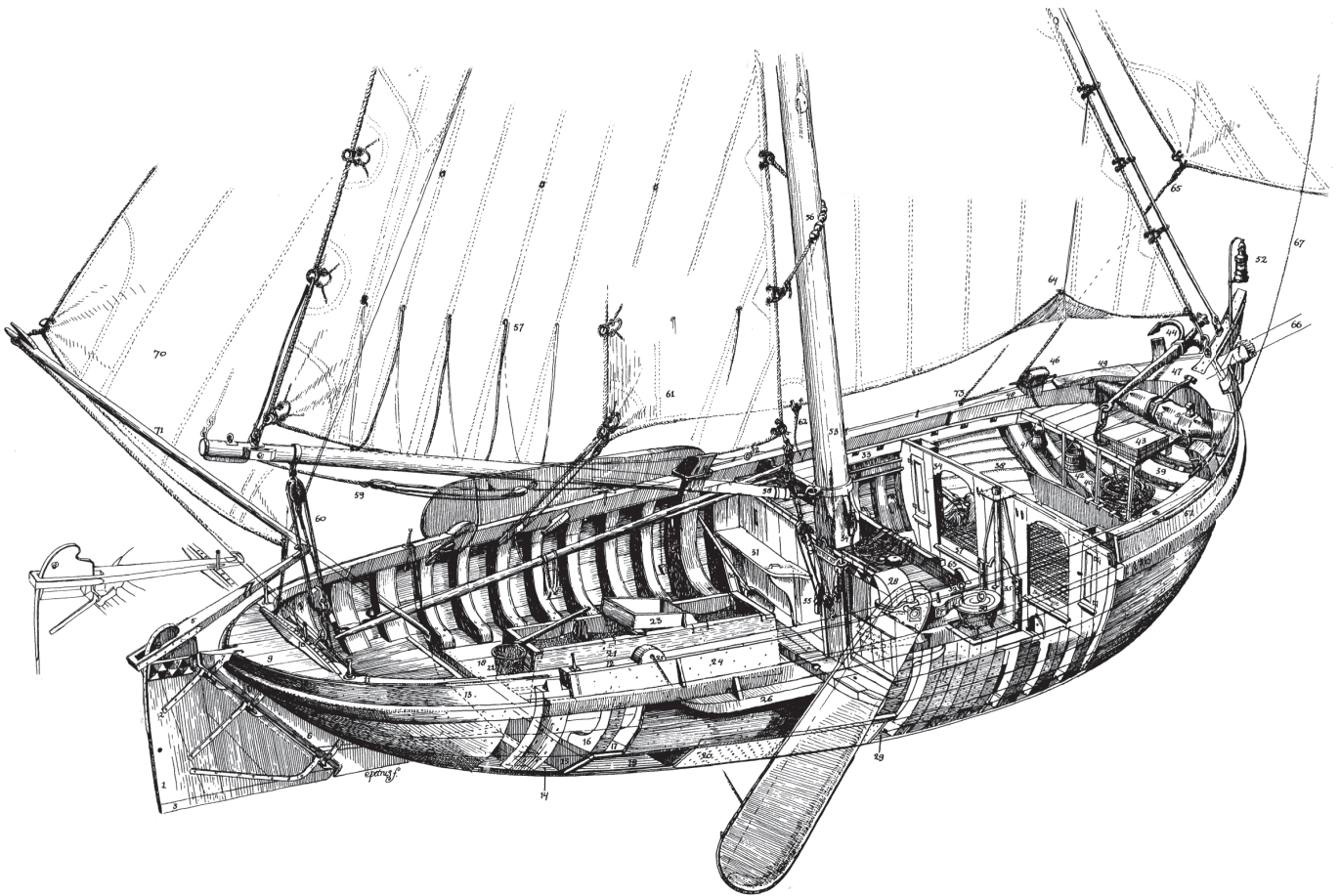
Een botter is een vissersschip van eikenhout. Opvallend is de hoge boeg en het lage achterschip. Grofweg kun je een botter indelen in een voorschip, een middenschip en een achterschip. Het hoge voorschip bestaat uit het kabelgat en het vooronder, gescheiden door het kooibeschoot. Het middenschip bestaat uit de vloer (werd ook wel deken genoemd) en daarop de trog. Via de trog kwam de gevangen vis in de bun terecht, een waterreservoir waarin de vis levend werd bewaard. Later werd een deel van de trog ingeruimd voor een motor. Het achterschip bestaat uit een vloer en het achterhuisje.

Een botter voer met behulp van zeilen, maar later werd ook gebruik gemaakt van een motor. De vissers die na de inpoldering nog zijn blijven vissen met staand want doen dat sinds ca. 1950 met stalen, door een motor voortgedreven kotter (HK3, HK7, HK10, HK21).

Het voorschip

In de punt van het voorschip liggen de ankerkabels en een paar zeilen, de z.g. kluivers. Het is gelijk ook de “slaapkamer” maar er worden ook nog touwwerk en netten bewaard.

Het overige gedeelte tussen het kooibeschoot en een deurtje naar buiten heet het vooronder, dit is het leef- en dagverblijf. Aan beide kanten van het vooronder zijn banken aangebracht, er staat een kacheltje (vuurduveltje) waar op werd gekookt en aan de voorwand hangt een kastje waarin potten en pannen en het bestek zijn opgeborgen.

Opengewerkte botter (Nieuw Land, Lelystad; tekening Peter Dorleijn)

Midden- en achterschip

Het lage achterschip is de plek waar het net met de gevangen vis werd binnengehaald. De vis werd vervolgens in de kaar gesorteerd en de bruikbare vissen via de trog in de bun gebracht. In het achterhuisje werden de gewichten bewaard waarmee het “staand want” werd verzwaard. Als er een motor werd ingebouwd diende het achterhuisje veelal als plek voor de brandstoftank.

Titel: Een fuij wordt binnengehaald.

Zeilen en zwaarden

De zeilen van een botter zijn *een grootzeil, een fok, een kluiver en de bezaan*. Het grootzeil is bevestigd aan de mast, de gaffel en de giek. De fok aan de fokkestag. Zeilen hijs je met touwen, de z.g. vallen. De zeilen haal je aan of je viert ze ook met touwen, de z.g. schoten.

Kluiver en bezaan zijn extra zeilen. De kluiver wordt aan de uitgeschoven klui-verboom vastgemaakt en voor de fok gehesen. De bezaan wordt achter het grootzeil gehesen, dit zeil wordt ondersteund met een grote paal, de zogenaamde stutler.

De botter heeft een vlakke bodem zonder kiel. Om te voorkomen dat het zeilende schip dwars uit vaart hangen aan beide kanten van de buitenzijde van de botter houten panelen, de zogenaamde *zwaarden*. Tijdens het varen wordt het zwaard aan de lijzijde neergelaten. (Lij is de zijde van het schip waar de wind het schip verlaat)

De scheepswerven van Harderwijk

Voor zover wij weten bestaat er in Harderwijk al vanaf de 17-de eeuw scheepsbouwactiviteit.

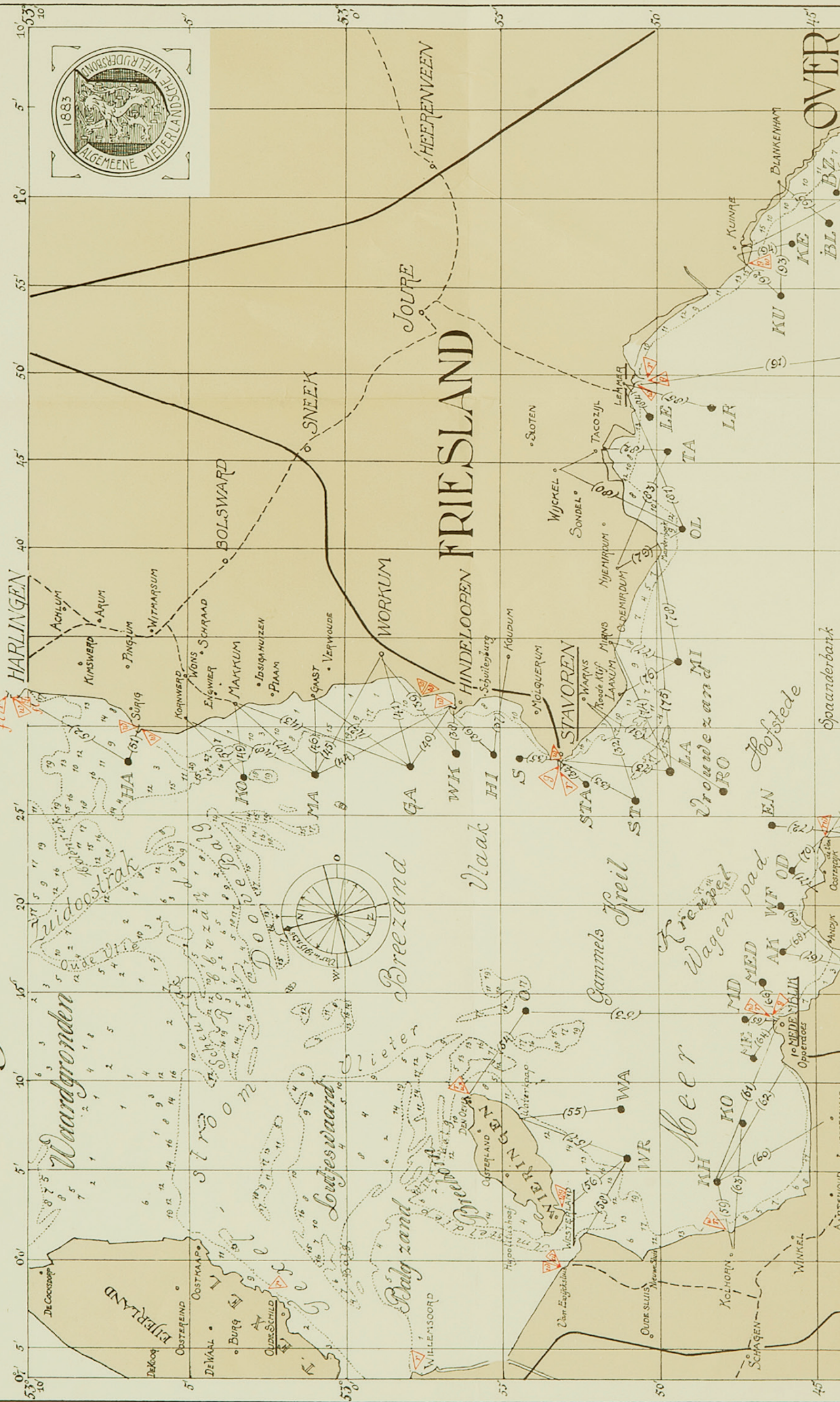
Rond 1900 bestonden te Harderwijk 2 scheepswerven: Van Kuikhoven en Ten Kate. In 1901 kocht de van Urk afkomstige Johan Oost de werf van Van Kuikhoven. Hij bracht het bedrijf onder de naam "Veluvia" tot bloei. Na enkele jaren kocht hij het werfje van Ten Kate op. Daarmee bezat hij het monopolie op scheepsbouw en scheepsonderhoud in Harderwijk.

BOTTER OP DE HELLING

HARDERWIJK

Overzichtskaat van de Zuiderzee, behorende bij de
Bondsuitgave: ^{fl. 4} Zuiderzee- Dijkouetfl. 12.

Niet alle Harderwijker vissers waren daar gelukkig mee. De visserijvereniging “Onze Toekomst” richtte in 1911 een eigen werfje op om daarmee concurrentie en lagere prijzen te realiseren. Dit werfje, “de kleine helling” heeft tot 1957 bestaan.

“Veluvia” ontwikkelde zich tot een van de grotere werven rond de Zuiderzee. De werf telde 7 hellingbedden: tegelijkertijd kon aan 7 schepen worden gewerkt. De familie Oost heeft enkele tientallen nieuwe schepen gebouwd: botters van diverse grootte onder welke een aantal forse Noordzeebotters. Oost was ook dé werf om een pluut te laten bouwen.

Niet alleen Harderwijker vissers bestelden een schip bij Oost, opdrachtgevers kwamen ook van Urk, uit Vlissingen en IJmuiden.

Nadat in 1918 werd besloten om de Zuiderzee af te sluiten zijn er nog maar weinig nieuwe schepen gebouwd. Er werd op Veluvia nog een enkel ijzeren schip (HK9) gebouwd maar de werf richtte zich vooral op onderhoud. Na een korte opleving na de Tweede Wereldoorlog werd de werfactiviteit geleidelijk minder en rond 1970 kwam het werk tot stilstand.

“Veluvia” is fraai bewaard gebleven. Er ligt nog steeds 1 hellingbed met bijbehorende lier. Af en toe wordt er een schip “gehelligd” Dan staat er nog de hellingschuur en ook de smidse is nog in bedrijf. Veel herinneringen aan de visserijgeschiedenis vinden we ook in het museum van de familie Foppen aan de Zoutkeetstraat.

Het vissersleven

Als de klok van zondag op maandagnacht 12 uur had geslagen hoorde je in de straatjes bij de haven klompen klossen op de keien. De schippers met hun knechten gingen dan aan boord van hun botter met een kostmand. In deze mand zaten levensmiddelen voor een paar dagen zoals roggebrood, pannenkoekenmeel, boter, spek, bonen, aardappelen en koffie.

Toen er nog geen motoren in de schepen zaten werd de botter met een lange paal de haven uitgeduwd. Vanaf 1920 werden de eerste motoren ingebouwd en werd de haven op de motor verlaten. Eenmaal buiten de haven werden de zeilen gehesen. Een olielamp op de voorsteven maakte het schip 's nachts zichtbaar.

Als de schipper meende op een goede visplek te zijn gekomen ging het net overboord en werd het enige uren al zeilend door het water gesleept (gaand want). Vervolgens werd het net binnenboord gehaald, de gevangen vis in de kaar gesorteerd en de bruikbare vis via de trog in de bun gelaten. Dit werd een aantal keren herhaald tot de bun een verkoopbare hoeveelheid vis bevatte. Dan werd koers gezet naar de haven om de vis te verkopen. Soms kwam er op het water een koopschuit langszij die de vis overnam en gelijk afrekende.

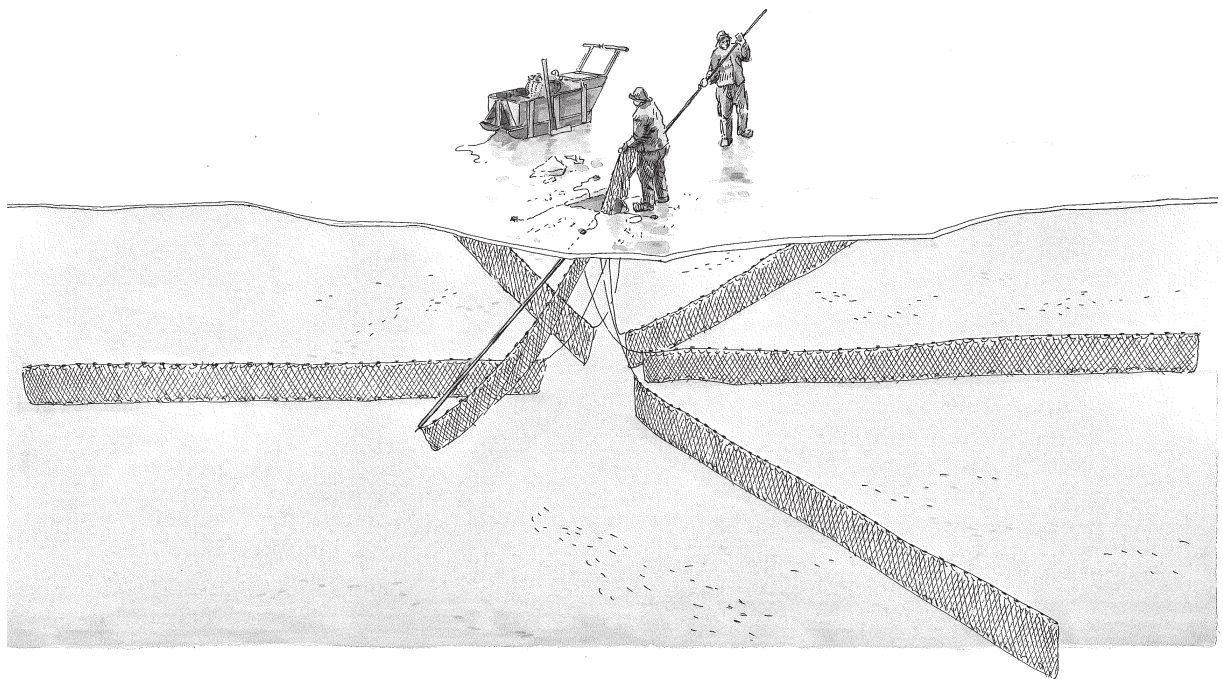
Een andere vismethode bestaat uit het plaatsen van netten, fuiken, lijnen of kistjes (staand want) op een bepaalde plaats bijvoorbeeld onder, aan de voet van een dijk, dus vlak bij de wal (walvisserij dus). Later wordt het want opgehaald

en de vis voor verkoop naar de haven gebracht. Tijdens het vissen werd de vis gesorteerd, de netten weer op orde gebracht, gegeten en geslapen. Soms was er helemaal geen wind, dan zochten de vissers elkaar op en deden, voor anker liggend, een “bakkie” koffie met elkaar. Als het hard begon te waaien werd het zeiloppervlak verkleind, (het reven van het zeil) zodat er toch gevestigd kon worden. Je begrijpt dat er soms veel water over het schip kwam, zodat er voortdurend gehoosd moest worden. Bij storm zochten de vissers een schuilhaven op en zaten daar de storm uit.

Op vrijdag keerde men terug naar de thuishaven, dan werd de vis gelost en op de veiling ter verkoop aangeboden. Op zaterdag werd de botter schoongemaakt en de netten gedroogd. Op zondag ging het vissersgezin naar de kerk.

Harderwijk had in het verleden een visafslag, een veiling waar de aangevoerde vis werd gemijnd. Vishandelaren kochten hier hun vis.

’s Winters, als de zee bevroren was, repareerden de vissers hun netten. Ook trokken ze er op uit met een ijslee. Ze hakten een gat in het ijs en door dit gat werden met behulp van palen lange netten onder het ijs gebracht om spiering te vangen. Het is wel gebeurd dat het ijs waarop de vissers zich bevonden afbrak. De mannen moesten dan hals over kop door het ijskoude water het land zien te bereiken. Een bekend verhaal is dat een vader met twee zonen 10 dagen op de Zuiderzee rondredren op een ijsschots, de vader en één zoon zijn daarbij om het leven gekomen.

Wintervisserij op spiering onder het ijs (Nieuw Land, Lelystad; tekening Peter Dorleijn)

Het vissersgezin moest - vooral in de winter - rondkomen van een klein inkomen en soms leefde het noodgedwongen op de pof. Als vader op zee was had moeder de zorg voor het soms grote gezin. Het huisje waarin ze woonden diende ook als opslagplaats van reservenetten en hulpspullen. Een voorbeeld van een vissershuisje vind je nog in de Kleine Marktstraat. Vaak - om een extra centje te verdienen - pelde het gezin garnalen. Dan hielpen de kinderen voor schooltijd mee. Moeder of een van de kinderen verkochten ook wel vis langs de deur. Soms, als een van de jongens in de hoogste klas van de basisschool zat, vroeg vader aan het schoolhoofd of de jongen van school mocht om mee te gaan vissen. Op die manier spaarde de visser het loon voor een knecht uit.

De bijnamen

Veel visserlui hadden vroeger een bijnaam. Door een bijnaam wist je precies over wie je het had. In de visserijgeschiedenis van Harderwijk kom je heel veel Foppens, Klaassens en Petersens tegen. Ook bepaalde voornamen zoals Aart, Kees en Jan kwamen vaak voor. Als je op zoek was naar schipper Foppen kon je in Harderwijk heel lang zoeken voor je de voor jou juiste persoon te pakken had. Maar wist je precies dat het ging om Dirk van Aart Wortel dan was het duidelijk dat het ging om de schipper van de HK72 en wist iedereen waar je hem kon vinden, als hij tenminste niet op zee was!

Veel bijnamen ontstonden door je eigen voornaam te verbinden aan die van je vader en soms ook nog aan die van je grootvader. Dat levert bijv. bijnamen op als Garrit van Aort van Klaasjen. Soms verwijzen bijnamen naar uiterlijke kenmerken. Dikke Peter of Lange Stein zijn voorbeelden. Maar ook karakter-

eigenschappen, de regio waar een voorvader vandaan kwam en kleding boden inspiratie voor bijnamen.

Bijzonder zijn ook de bijnamen die verwijzen naar gebeurtenissen in het leven van een visser in kwestie of zaken die iets over hun manier van vissen vertelde. Zo was de Zeehond de bijnaam van een Harderwieker visser die ook bij slecht weer het lef had om naar zee te gaan en te vissen. Hij zat dan met zijn schuit meer onder dan boven water en dat geleet wel een zeehond. Soms denkt men dat bijnamen altijd scheldnamen zijn maar dat is niet zo. Toen in 1918 werd besloten om de Zuiderzee af te sluiten schakelden vissers in sommige plaatsen, zoals Marken en Huizen, al over naar andere beroepen. Maar in de 30-er jaren liepen, mede door de economische wereldcrisis, de besommingen (=inkomsten) erg terug. Sommige vissers willen koste wat het kost doorvissen maar anderen verzetten de bakens.

Het einde van de visserij?

Het einde van de Zuiderzeevervisserij betekende voor de vissers dat ze zonder inkomen kwamen te zitten. Ook voor de mensen die in beroepen werkten die verbonden waren met de visserij betekende het dat ze op zoek moesten naar een andere baan. De visserij leverde namelijk veel werk op aan de wal. Denk maar aan vishandel, vismeelfabrieken, rokerijen, inleggerijen en garnalenpellerijen, maar ook de zeilmaker, de mandenmaker, de nettenbreier, de smid en de scheepswerven. Van de regering kregen ze wel een vergoeding maar deze was lang niet voldoende om van te leven. In Harderwijk begonnen sommigen met een eendenhouderij, anderen kregen werk in de aanwezige kazernes van Defensie of gingen in een fabriek werken. Ook waren er die een visverwerkingsbedrijf of viswinkel begonnen. Trouwens, op het industrieterrein Lorentz vind je nu nog steeds visverwerkingsbedrijven. En nog steeds zijn er enkele Hardewiekers beroepsvissers.

Netten repareren (nettenboeter)

Verdronken vissers

Op onvoorspelbare momenten werd de bevolking rond de Zuiderzee vroeger getroffen door noodweer en watersnood. Buienradar was toen niet beschikbaar. De meeste van deze rampen die vaak tot veel materiele schade hebben geleid en ook vissermannen van toen het leven hebben gekost zijn in de vergetelheid geraakt. Zoals het volgende verhaal, waarbij bedacht dient te worden dat het merendeel van de vissers niet kon zwemmen.

In de nacht van 26 april 1882 speelde zich op zee, voor de kust van Harderwijk, een drama af. De broers Kees en Albert Petersen voeren met hun knecht Jan Louw, vanuit de vissershaven van Harderwijk ter visvangst. Al vrij snel na het vertrek werden zij getroffen door een windhoos die hun botter, de HK78, deed kapseizen. Albert zat in het vooronder Opperdoezer aardappelen te schillen. Hij verdronk vrijwel onmiddellijk. Kees Petersen en Jan Louw konden zich redden op de onderkant van de omgeslagen botter. Ver waren zij niet van de kust want zij konden het licht van de vuurtoren in Harderwijk zien. De hele nacht hebben beiden op het vlak van de botter doorgebracht waar, in alle ellende, Kees nog het vijfde vers van psalm 42 gezongen heeft: Maar de Heer zal uitkomst geven. De volgende morgen werd, na een alarmering, een schip uitgezonden. Toen de omgeslagen botter gevonden was, gooide men touwen uit om beide mannen aan boord te nemen. Kees Petersen greep mis en verdronk. Jan Louw werd gered. Het Vissersmonument met herinneringsplaquette aan de Vissershaven van Harderwijk, herinnert ons aan die vissers die het leven lieten op zee. Tijdens de jaarlijkse Visserijdagen vindt daarom een bloemlegging plaats bij dat monument. Uit eerbetoon, zodat de verdronken vissers niet worden vergeten.

De Visafslag van Harderwijk

In 1912 verzocht de toenmalige visserijberoepsvereniging “Onze Toekomst” de gemeenteraad tot het instellen van een Gemeentelijke Visafslag.

Beoogde voordelen:

- keur- en veilplicht
- hogere prijzen voor de aangeleverde vis
- meer aanvoer door niet Harderwijkse vissers, handelaren kunnen hun omzet verhogen en de werkgelegenheid neemt toe.
- profijtelijk voor de gemeentekas, immers over de prijs van de aangevoerde vis wordt een heffingspercentage opgelegd t.b.v. de gemeentekas.

De gemeenteraad van Harderwijk ging snel akkoord en in 1913 werd de Visafslag gebouwd op de hoek Havendam- Grote Oosterwijk dus in de directe omgeving van haven en vissersbuurt.

Uit een eerdere mislukte poging om een visafslag op te richten (1905) had men geleerd dat een visafslag zonder keur- en veilplicht weinig kans van slagen had. De burgemeester van Harderwijk kondigde nu dan ook de keur- en veilplicht af. De vishandelaren waren niet blij en dat is zacht uitgedrukt. Voorheen deden zij rechtstreeks zaken met de vissers: vaak werd de koopprijs een week van tevoren vastgesteld. Markt en concurrentie functioneerden anders. In een wijldlopg maar vooral vlammend protest tekende één van de plaatselijke vishandelaren, Klaas Foppen, bezwaar aan tegen de veilplicht en de visafslag. In 1914 was er zelfs gedurende korte tijd sprake van een boycot. Maar geleidelijk aan legden ook de vishandelaren zich bij de nieuwe feiten neer.

De visafslag kende (en voor de vissers was dat niet anders) topjaren maar ook dieptepunten qua omzet. Een topjaar was 1918 met een omzet van ruim zeshonderd duizend gulden. De jaren ná de Afsluiting waren droevig: in 1935 bedroeg de omzet iets meer dan één ton in guldens. Na de Tweede Wereldoorlog namen de verdiensten aanvankelijk weer behoorlijk toe. Uiteindelijk deden de inpolderingen de Harderwijker Visafslag de das om. Het oorspronkelijke gebouwtje werd in 1963 gesloopt, de visafslag verhuisde naar het gebouwtje van de toenmalige rivierpolitie en uiteindelijk naar een ruimte in het nieuwe stadhuis van Harderwijk, waarna er definitief een punt achter de visafslaggeschiedenis leek te worden gezet. Leek, want sinds enige tijd zijn er serieuze plannen om de oude glorie weer in ere te herstellen. Daartoe is de Stichting Vischafslag Harderwijk opgericht die het als een uitdaging ziet om met de herbouw van de Visafslag een ode te brengen aan het culturele erfgoed van Harderwijk. Bijzonder is wel dat een belangrijk deel van het voormalige interieur zoals de mijnklok, aalbak en mijnbanken bewaard zijn gebleven. De visserij is voor Harderwijk van belangrijke betekenis geweest en is dat nog! Er werd gevist op de Zuiderzee, afgeslagen in de Visafslag en op de Vischmarkt verkocht. Die geschiedenis wordt weer zichtbaar.

Enige gegevens van de heden ten dage in de Harderwijker vissershaven liggende schepen, eigendom van de Harderwijker Botterstichting

HK 4

Type:

punter/pluut

Bouwjaar:

1923

Werf:

Balk, Elburg

Afmetingen (lengte x breedte x diepgang):

7,2 x 2,1 x 0,4 mtr.

Zeiloppervlakten:

- grootzeil: 14 m²

- fok: 5,5 m²

- *kluiver:*

4,5 m²

- *bezaan:*

-

HK 21

Type:

Botter voor de Gelderse kust

Bouwjaar:

1909

Werf:

De Haas te Durgerdam

Afmetingen (lengte x breedte x diepgang):

11,8 x 3,85 x 0,6 mtr.

Zeiloppervlakten:

- grootzeil: 34 m²

- fok: 26 m²

- *kluiver:*

18 m²

- *bezaan:*

12 m²

HK 22

Type:

Marker botter

Bouwjaar:

1889

Werf:

De Haas. Monnickendam

Afmetingen (lengte x breedte x diepgang):

12,5 x 4,2 x 0,80 mtr.

Zeiloppervlakten:

- grootzeil: 35 m²

- fok: 30 m²

- kluiver:

20 m²

- bezaan:

15 m²

HK 172

Type:

Oostwalbotter

Bouwjaar:

1899

Werf:

Schepman, Kampen

Afmetingen (lengte x breedte x diepgang):

12,0 x 4,0 x 0,7 mtr.

Zeiloppervlakten:

- grootzeil: 35 m²

- fok: 30 m²

- kluiver:

20 m²

- bezaan:

15 m²

Onderwijs

De Botterstichting heeft in samenwerking met EDU-ART lesmateriaal ontwikkeld voor leerlingen van 10 tot 14 jaar. Leerkrachten en leerlingen kunnen zelfstandig met dit materiaal aan de slag. Leerlingen ontdekken op een actieve manier alles over het leven van de bottervissers in Harderwijk.

Het lesmateriaal is te vinden op de website www.hk-botters.nl onder de button 'onderwijs'.

De lessen kunnen gekoppeld worden aan een bottertocht. Kijk voor meer informatie op de website.

